

ČESKÁ LITERATURA VE FILMU III. – 1956-1968

Literatura a film v době politického tání po roce 1956

- 1953: po smrti Stalina a hned poté i Klementa Gottwalda → ořes politického systému
- 1956: XX. sjezd KSSS → významná mezinárodně-politická událost → Nikita Chruščov odsoudil zvěrstva stalinismu, kritika kultu osobnosti → uvolnilo se napětí studené války
- na krátko i u nás → politickému tání = zdůrazněna nutnost vyrovnat se s minulostí
- duben 1956: II. sjezd Svazu československých spisovatelů → zásadní mezník v kultuře → kritika období tzv. socialistického realismu
- pozitivní důsledek → otevření se české kultury i českého filmu světovým trendům
- postupně ve filmu → otevřená kritika soudobé společnosti + apel na otázky svědomí = tzv. český civilismus

od pol. 50. let → proměna volby literárních předloh pro filmové adaptace

- potřeba vyrovnat se se schematickou tvorbou agitačně zaměřené kinematografie předešlého období → kritika nedostatků společnosti a apel na otázky svědomí člověka

1) posun vztahu k dílům klasickým

- nový pohled na tvorbu **Aloise Jiráka** → 1956: *Ztracenci* (r. Miloš Makovec) → podle stejnojmenné povídky, ne patetické nahlížení dějin, ale sleduje postoje obyčejných lidí v mezní situaci války
- adaptace románů **Jarmily Glazarové** → 1956: *Advent* (r. Vladimír Vlček) + 1957: *Vlčí jáma* (r. Jiří Weiss) → důsledná psychologická drobnokresba hrdinů a jejich vztahů
- **Jan Otčenášek** → 1958: *Občan Brych* (r. Otakar Vávra) → kupodivu také psychologické
- **Karel Čapek** → 1958: *O věcech nadpřirozených* (r. Jiří Krejčík, Jaroslav Mach a Miloš Makovec) – povídkový film podle *Povídek z jedné kapsy* a souboru *Bajky a podpovídky* → nostalgické ohlédnutí

pol. 50. let → nástup druhé poválečné generace spisovatelů

- 1956 → příslib politického tání
- nástup 2. generace spisovatelů → nová jména: **Pavel Kohout, Jan Procházka, Ivan Kříž, Ludvík Aškenazy, Jan Otčenášek, František Hrubín**
- z jejich scenáristických dílen či podle jejich předloh dochází k proměně českého filmu 2. pol. 50. let
- pokusy o kritické postižení aktuálních společenských problémů → vliv i na film
- 1956: *Zářijové noci* (r. Vojtěch Jasný) → hra **Pavla Kohouta** (odvážně odhaloval negativní jevy v armádě)
- 1958: *Tři přání* (r. Ján Kadár, Elmar Klos) → scénář k satirické filmové komedii: **Vratislav Blažek** → posléze upravil do podoby divadelní hry *Třetí přání*
- umělecké a kritické vzepětí → sraženo k zemi (naštěstí jen na krátko)
- únor 1959: *I. festival československého filmu v Banské Bystrici* → konference hodnotící dosavadní filmovou tvorbu = dogmatictí kritikové → mj. odsouzení několika zásadních snímků uplynulého období (např. *Tři přání*) → za kritický postoj okrajových společenských jevů a negativistické nazírání skutečnosti
- po skončení přehlídky: některé tituly staženy z distribuce, restriktivní opatření + návrat výrazné cenzury
- akt politického výprasku = snaha oslabit náběh ke svobodnější umělecké tvorbě

Slibná šedesátá léta (1959-1968)

- konference v Banské Bystrici → snaha zbrzdit vývoj filmu po roce 1956 X nepodařilo se zastavit úplně
- od 1961: opět liberalizační tendence → vedly k rozvoji nejen v oblasti kinematografie
- stabilizace poměrů → nástup jedné z nejvýraznějších etap českého filmu – tzv. **české nové vlny** → převážně absolventi FAMU a jim generačně blízkých přátel
- také pozitivní vliv na tvorbu starších tvůrců → např. Otakar Vávra, Zbyněk Brynych, Elmar Klos a Ján Kadár, František Vlácil, Vojtěch Jasný → v této dekádě vytvářejí svá nejlepší díla

úzké propojení filmové a literární sféry

- plodný kontakt filmu s literaturou – výrazné úsilí o kreativní interpretaci náročných literárních textů
- odvrát od úzkého pojetí tzv. socialistické literatury → do středu zájmu adaptátorů či scenáristů se dostávala současná literatura
- nástup autorského filmu a tzv. české nové vlny → filmaři rádi přijímají impulsy nové literatury
- 60. léta → literatura a film = vzájemně se ovlivňují
  - film inspirován literárními náměty + literatura zpětně přebírá prvky filmové řeči
  - řada autorů úzké sepětí literárních a filmových aktivit (např. **Vladimír Körner** či **Jan Procházka** → pro film adaptovali své prózy + původní scénáře rozpracovávali do podoby literárních děl)
  - výrazný obrat od klasiky 19. století k literatuře 20. století = právě vydávané či nepublikované tituly

- přelom 50. a 60. let – pod vlivem rezoluce konference v Banské Bystrici
- nejprve díla oficiálně vyzdvihovalých autorů

tvorba oficiálně vyzdvihovalých autorů (antagonismus socialismu a kapitalismu + vývoj dělnického hnutí)

- **MARIE MAJEROVÁ** – román *Nejkrásnější svět* → 1961: **Kde řeky mají slunce** (r. Václav Krška)
- **VLADIMÍR NEFF** – novela *Zelené pochodně* → 1960: **Pochodně** (r. Vladimír Čech)
- **GÉZA VČELIČKA** – 1960: **Policejní hodina** + **Karel Čapek** – 1959: **První parta** (oba r. Otakar Vávra)
- **K. M. ČAPEK CHOD** – Kašpar Lén mstitel → 1959: **Mstitel** (r. Karel Steklý)
- **ALFRÉD TECHNIK** – román *Mlýn na ponorné řece* → 1961: **Ďáblova past** (r. František Vlácil)
- **KAREL ČAPEK** – 1959: **První parta**, r. Otakar Vávra
- **JAN OTČENÁŠEK** – *Občan Brych* → 1961: **Jarní povětrí**, r. Ladislav Helge

současná tematika → její zobrazování se v počátcích období utápělo ve schematicnosti a bezradnosti

- **Jan Otčenášek** – román *Občan Brych* → 1961: **Jarní povětrí** (r. Ladislav Helge)
- **František Pavlíček** → drama 1961: **Labyrint srdce** (r. Jiří Krejčík)
- **Ludvík AŠKENAZY** → 1961: **Noční host** (r. Otakar Vávra)
  - **Rudolf Kalčík** → 1959: **Král Šumavy** (r. Karel Kachyňa) → dobrodružný film o zásazích pohraničnicků proti lidem překračujícím po Únoru 1948 státní hranici → značný úspěch
  -

výrazný příklon k tematice 2. světové války → od přelomu 50. a 60. let

1) adaptacemi děl generačně starších tvůrců

1961: **Reportáž, psaná na oprátce** (r. Jaroslav Balík) – **Julius Fučík**

1960: **Práce** (r. Karel Kachyňa) – **Jan Mareš**

1960: **Vyšší princip** (r. Jiří Krejčík) – podle povídky **Jana Drdy** ze souboru *Němá barikáda*

2) adaptace děl tzv. druhé vlny válečné prózy

→ úsilí o psychologicky věrnější postizení individuálních osudů i budování sugestivní atmosféry strachu a ohrožení

- často téma tragických osudů Židů v době okupace:
- dílo **Arnošta Lustiga**
- 1962: **Transport z ráje** (r. Zbyněk Brynych) → na základě povídek ze sbírky *Noc a naděje*
- 1964: **Démanty noci** (r. Jan Němec) → podle povídky *Tma nemá stín*, snaha postihnout niternou situaci hrdinů za pomoci obrazových vizí
- 1967: **Díta Saxová** (r. Antonín Moskalyk), komorně pojaté
- +
- 1959: **Romeo, Julie a tma** (r. Jiří Weiss) – novela **Jana Otčenáška**, citlivý pohled na dospívání za války
- 1964: **a pátý jezdec je Strach** (r. Zbyněk Brynych) – novela **Hany Bělohradské** *Bez krásy, bez límce*
- 1965: **Obchod na korze** (r. Ján Kadár a Elmar Klos) – Oscarem oceněný, povídka **Past Ladislava Grosmana** (paralelně ji upravil do podoby novely pod názvem *Obchod na korze* – 1965)

počátek 60. let → výraznější prosazení současné tematiky

1) kritický pohled na pracovní prostředí

→ nepříliš úspěšné, jen výjimky:

- 1962: **Zelené obzory** (r. Ivo Novák) – novela **Jana Procházky**
- 1964: **Obžalovaný** (r. Ján Kadár a Elmar Klos) – novela **Lenky Haškové** (odpovědnost člověka ve vysoké pracovní funkci)

2) zachycení deziluze tehdejší každodennosti

→ nové tituly, vycházející z tzv. *poetiky všedního dne*

- 1964: **Marie** (r. Václav Vorlíček) – novela **Alexandra Klimenta**
- 1963: **Pršelo jim štěstí** (r. Antonín Kachlík) – **Jan Trefulka**
- 1965: **Souhvězdí Panny** (r. Zbyněk Brynych) – novela **Milana Uhdeho** *Ošetřovna*

3) žánrová pestrost literatury

- divácky oblíbené přepisů detektivních próz (**Hana Bělohradská, Václav Erben, Eduard Fiker, Pavel Hejcman, Anna Sedlmayerová, Josef Škvorecký** aj.)
- fantastika – 1962: **Blbec z Xeenemünde** + **Tarzanova smrt** (r. Jaroslav Balík) – dle povídek **Josefa Nesvadby**
- parodie na western – 1964: **Limonádový Joe** (r. Oldřich Lipský) – podle **Jiřího Brdečky**

tvorba generace příslušníků tzv. nové vlny (zhruba od r. 1964) → úzká vazba filmu na současnou literaturu

- hold významnému českému spisovateli **Bohumilu Hrabalovi** → prózy je přitahovaly díky autentickému a originálnímu zobrazení obyčejného života i přirozeně působícím dialogům
- 1965: **Perličky na dně** (1965, r. Jiří Menzel, Jan Němec, Evald Schorm, Věra Chytilová, Jaromil Jireš) = symbolický programový manifest → povídkový film vycházející z Hrabalových povídek otištěných v souborech *Perlička na dně* a *Pábitelé*

- samostatně filmy 1964: *Fádní odpoledne* (r. Ivan Passer) a 1965: *Sběrné surovosti* (r. Juraj Herz) → do časového rámce celovečerního filmu se bohužel nevešly
- **Jiří Menzel** → dvorní adaptátor Hrabalových próz → úspěšné adaptace
- 1966: *Ostře sledované vlaky* – příběh mladičkého eléva Miloše Hrmu, který na malé železniční stanici přes své milostné problémy dospívá na práh mužství, 1967 – Oscar za nejlepší cizojazyčný film
- 1969. *Skřivánci na niti* – podle povídek z *Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet*, do kin až 1990
- +
- adaptace novely **Vladislava Vančury** – 1967: *Rozmarné léto* – dokázal zachovat košatě barokní jazyk předlohy a přesně vystihnout atmosféru zapomenutých časů

adaptace dalších reprezentativních autorů literatury 60. let

- utkat se s novými texty → prostředky filmu vytvořit hodnotné adaptace + důraz na netradiční postupy
- **Milan Kundera** → láká pro tragikomické a ironické ladění i politické akcenty
- 1965: *Nikdo se nebude smát* (r. Hynek Bočan) + 1969: *Já, truchlivý bůh* (r. Antonín Kachlík) – podle povídek ze souboru *Směšné lásky*
- 1968: *Žert* (r. Jaromil Jireš) – podle stejnojmenného románu, Ludvík Jahn představuje oběť → ani po letech se nedokáže vyrovnat s utrpenou křivdou, za kterou se chce pomstít, ale vše se obrátí proti němu
- nejvýraznější adaptace
- **Vladimír Páral** – 1967: *Soukromá vichřice* (r. Hynek Bočan)
- **Ladislav Fuks** – 1968: *Spalovač mrtvol* (r. Juraj Herz)
- **Karel Michal** – 1968: *Čest a sláva* (r. Hynek Bočan)

generačně starší a zkušenější režiséři → inspirování výboji příslušníků nové vlny

- **Otakar Vávra** – pedagog na FAMU (formoval řadu čelních představitelů NV + ovlivněn studenty)
- podle lyrických předloh **Františka Hrubína** – adekvátní filmová vyjádření → 1965: *Zlatá reneta* + 1966: *Romance pro křídlovku* → vyniká propracovanou lyrickou optikou, smyslem pro civilní všednodennost i pochopením pro postavy, nostalgicky hledající ztracený čas
- podle románu **Václava Kaplického** – 1969: *Kladivo na čarodějnice* → reprezentativní dílo konce 60. let, ve své době historické podobenství o mechanismech moci
- **František Vlácil** → stěžejní dílo české kinematografie – adaptace románu **Vladislava Vančury Marketa Lazarová** (1967) → proti nevšednímu jazyku předlohy staví složitou souhru obrazu, zvuku a hudby, brilantně prolnutá lyrická a epická složka

1968: slibný rozvoj kinematografie 60. let → ukončen vlivem politických událostí spojenými s okupací → značné administrativní zásahy i nástup normalizace = výrazná regrese ve vývoji českého filmu